

ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ СУДОВОЇ АВТОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Досліджено предмет і завдання судової експертизи та визначено предмет і завдання судової автотехнічної експертизи на основі аналізу наукової літератури та нормативно-правових актів. Наголошено на тому, що предмет судової експертизи в практичному аспекті розглядається в широкому та вузькому значеннях, як родовий (видовий) предмет автотехнічної експертизи взагалі та предмет конкретної автотехнічної експертизи в конкретному кримінальному провадженні. Зазначено, що залежно від цього завдання автотехнічної експертизи поділяються на загальні та конкретні. Доведено, що предмет і завдання певної автотехнічної експертизи можуть збігатися за обсягом із загальними або бути вузькими, однак не повинні виходити за межі загальних.

Ключові слова: предмет судової експертизи, завдання судової експертизи, судова автотехнічна експертиза.

Проблеми призначення, проведення судових експертиз і використання їх результатів у процесі розслідування кримінальних правопорушень займають важливе місце в кримінальному процесі та експертній діяльності. Окремою категорією серед усіх цих проблем є удосконалення теоретичної бази судової експертизи, а саме визначення предмета й завдань судової експертизи взагалі та окремих її видів зокрема. Одним із таких видів є судова автотехнічна експертиза, як одна із основних експертиз, що призначається під час розслідування злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

Проблеми визначення предмета й завдань судової експертизи досліджували такі науковці, як Т. В. Аверьянова, Л. Ю. Ароцкер, В. Д. Арсеньєв, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченко, Н. Т. Малаховська, Д. Я. Мирський, Г. М. Надгорний, І. Л. Петрухін, О. М. Полупанов, О. Р. Росинська, М. О. Селиванов, О. Р. Шляхов, М. Г. Щербаковський та ін.

Безумовно, ці науковці зробили значний внесок в удосконалення понятійного апарата та теоретичних положень судової експертизи. Поряд із цим недостатня увага була приділена дослідженню предмета й завдань судової автотехнічної експертизи. Тому метою статті є дослідження та визначення предмета й завдань судової автотехнічної експертизи.

Розвиток теорії та методології судової експертизи як галузі наукового знання дозволив розробити базові поняття предмета й завдань судової експертизи, методик експертних досліджень, які стали підставами для виділення окремих видів судових експертиз залежно від галузі знань. Слід зазначити, що в наукових колах питання стосовно визначення предмета судової експертизи було й залишається дискусійним. Деякі вчені розглядали

його як коло питань, що вирішуються при проведенні судової експертизи¹. Інші вважали, що предмет конкретної експертизи визначається об'єктом дослідження та питаннями слідчого, суду². Однак переважною є точка зору О. Р. Шляхова, який визначив, що предмет експертизи становлять обставини (фактичні дані), які встановлюються на основі спеціальних знань із питань, що ставляться на вирішення експертизи³. Слід зазначити, що й ця позиція піддавалась критиці, зокрема Д. Я. Мирський і М. Н. Ростов зазначали, що під предметом судової експертизи слід розуміти не самі факти, а інформацію про ці факти, яка одержується в результаті дослідження об'єкта, наданого експерту слідчим або судом, інакше кажучи, з об'єкта-носія інформації про факт може бути виділена лише інформація, тобто дані, а не сам факт⁴. Хоча вони начебто критикували О. Р. Шляхова, однак уявляється, що наведені визначення не суперечать, а навпаки, доповнюють одне одного.

Удосконалюючи поняття «предмет судової експертизи», О. В. Хомутенко та С. В. Кудряшова визначають його як інформацію про факти та обставини справи, яка одержується в результаті дослідження об'єкта, а також фактичні дані, з'ясування яких потребує виключно спеціальних знань експерта відповідної спеціальності⁵. Тим самим автори розширюють зміст предмета судової експертизи.

На сьогодні в теорії судової експертизи при дослідженні предмета судової експертизи прийнято виділяти в його змісті науковий і практичний аспекти.

Так, О. М. Полупанов зазначає, що в науковому аспекті предмет судової експертизи – це група об'єктивних закономірностей, досліджуваних у певній галузі наукового знання. У цьому разі слід мати на увазі предмет галузі знань, що становить наукову основу експертизи того або іншого роду, виду, а не про процесуально-прикладне значення предмета експертизи. Науковим предметом судової експертології як галузі знання є два види закономірностей. Це закономірності, які зумовлюють виникнення властивостей об'єктів експертного дослідження: формування властивостей об'єктів як елементів злочинної події; функціонування та взаємодії об'єктів в обставинах розслідуваної події; відображення властивостей об'єктів у оточуючій матеріальній обстановці; просторово-часові й причинно-наслідкові зв'язки та відносини об'єктів, що виникають до, у момент і після події злочину, а також законо-

¹ Надгорный Г. М. О понятии предмета судебной экспертизы. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Київ: Вища школа, 1989. Вып. 38. С. 15.

² Винберг А. И., Малаховская Н. Т. Судебная экспертология (Общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз): пособие/отв. ред. Б. А. Викторов. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. С. 127.

³ Шляхов А. Р. Процессуальные и организационные основы криминалистической экспертизы: метод. пособие. М.: ВНИИСЭ, 1972. С. 5.

⁴ Мирский Д. Я., Ростов М. Н. Понятие объекта судебной экспертизы. *Актуальные проблемы теории судебной экспертизы*. М.: ВНИИСЭ, 1984. С. 26.

⁵ Хомутенко О. В., Кудряшова С. В. Про предмет і об'єкт судової економічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 556.

мірності дослідження об'єктів експертизи: пошук, виявлення й фіксація об'єктів, їх властивостей і ознак; установлення в об'єктах потенційної кримінально-релевантної інформації¹⁶.

У практичному аспекті в предметі судової експертизи виділяють процесуальну та гносеологічну сторони. Процесуальна сторона предмета судової експертизи виражається в колі обставин, які встановлюються за допомогою спеціальних знань і є елементами системи доказів. Гносеологічна сторона предмета судової експертизи виражається в тому, що предметом пізнання під час практичного експертного дослідження є властивості об'єкта експертизи, його сторони й взаємовідносини, які визначаються в ході такого дослідження. На думку Л. Г. Бордюгова, у практичній і науковій діяльності необхідно розрізняти поняття предмета судової експертизи в широкому (родовому, видовому) та у вузькому значеннях (предмет конкретної експертизи в справі). Ці поняття співвідносяться як загальне й особливе, ціле та частина. Таке розмежування відповідає інтересам теорії й практики судової експертизи²⁷.

Отже, можна стверджувати, що предмет судової експертизи взагалі та автотехнічної зокрема – це складне поняття, яке повинно розглядатися як наукова категорія й практична діяльність. Поряд із цим предмет судової експертизи в практичному аспекті повинен розглядатися в широкому та вузькому значеннях.

Ураховуючи викладене, слід визначити *предмет судової автотехнічної експертизи* як сукупність фактичних даних, пов'язаних із механізмом дорожньо-транспортних пригод, які встановлюються судовим експертом-автотехніком із використанням спеціальних знань на основі проведеного дослідження з питань, що ставляться уповноваженою особою (органом), а саме з приводу визначення технічного стану транспортного засобу, дорожньої обстановки на місці події та дій її учасників, а також обставин, що сприяли виникненню події.

По суті вказані положення і є завданнями, які необхідно вирішити експерту шляхом проведення на основі спеціальних знань досліджень конкретних об'єктів. Однак слід зазначити, що залежно від розуміння предмета автотехнічної експертизи повинні розподілятися і її завдання. Так, доцільно розглядати завдання автотехнічної експертизи взагалі та конкретні завдання певної автотехнічної експертизи.

Очевидно, що родовий, видовий предмет і завдання автотехнічної експертизи (у широкому розумінні) визначаються відомчими нормативно-правовими актами, які регулюють судово-експертну діяльність. Так, Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень до основних завдань автотехнічної експертизи віднесено такі:

¹ Полупанов О. М. Предмет і завдання судової експертизи. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 73.

² Бордюгов Л. Г. Теоретичні та методичні основи судової гірничотехнічної експертизи: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2006. С. 29.

1. Установлення несправностей транспортного засобу (ТЗ), які загрожували безпеці руху, причин їх утворення та часу виникнення (до дорожньо-транспортної пригоди (ДТП) чи внаслідок неї або після неї), можливості виявлення несправностей звичайно застосованими методами контролю за технічним станом ТЗ; визначення механізму впливу несправності на виникнення та розвиток пригоди.

Для вирішення цих завдань експерту можуть бути поставлені такі орієнтовні питання: які несправності, виходячи з вимог Правил дорожнього руху України (ПДРУ) до технічного стану ТЗ, мала (мав) система (механізм, вузол, агрегат) даного ТЗ; чи є в досліджуваному ТЗ несправності, які могли бути технічною причиною виникнення ДТП; коли, щодо моменту ДТП, її настання чи в процесі її розвитку, виникли ці несправності; яка причина відмови зазначеного механізму, системи (рульового управління, гальмової системи тощо) ТЗ; чи мав водій можливість виявити несправність до моменту ДТП; чи мав водій технічну можливість запобігти пригоді за наявності цієї несправності.

2. Установлення механізму ДТП та її елементів: швидкості руху (за наявності слідів гальмування та за пошкодженнями), гальмівного та зупинного шляхів, траєкторії руху, відстані, пройденої ТЗ за певні проміжки часу, та інших просторово-динамічних характеристик пригоди.

Для вирішення цих завдань експерту можуть бути поставлені такі орієнтовні питання: якою була швидкість ТЗ у різні моменти розвитку ДТП (якщо сліди різної довжини або перериваються, на це слід указати); яка була швидкість ТЗ із урахуванням пошкоджень, які він отримав при зіткненні; яка максимально припустима швидкість ТЗ за умови даної видимості дороги (зазначається, якою була видимість дороги); яка максимально припустима швидкість ТЗ на закругленні дороги даного радіуса; яка найменша безпечна дистанція між ТЗ в умовах даної дорожньої обстановки; яка відстань необхідна для безпечного обгону попутного ТЗ в умовах даної дорожньої обстановки; який гальмівний та (або) зупинний шлях ТЗ за певної швидкості його руху в умовах даної дорожньої обстановки; із якою швидкістю рухався ТЗ; якщо ця швидкість перевищувала встановлені обмеження (зазначається, які саме), то чи мав водій технічну можливість уникнути контакту з перешкодою (зазначається, якою саме), якщо ця швидкість не перевищувала припустиму; чи мав водій технічну можливість шляхом екстреного гальмування зупинити ТЗ із моменту виникнення небезпеки для руху (вказується момент виникнення небезпеки), не доїжджаючи до перешкоди (пішохода).

3. Установлення відповідності дій водія ТЗ у даній дорожній ситуації технічним вимогам ПДРУ, наявності у водія технічної можливості запобігти пригоді з моменту виникнення небезпеки, відповідності з технічної точки зору дій водія вимогам ПДРУ, а також установлення причинно-наслідкового зв'язку між діями водія та ДТП.

Із метою вирішення цих завдань уповноваженою особою можуть ставитися такі питання: як повинен був діяти водій у даній дорожній обстановці

згідно з технічними вимогами ПДРУ; чи мав водій технічну можливість запобігти наїзду з моменту виникнення небезпеки для руху або з моменту виявлення перешкоди для руху; чи відповідали дії водія технічним вимогам ПДРУ; чи були з технічної точки зору дії водія ТЗ у причинному зв'язку з виникненням ДТП; з якою швидкістю рухався ТЗ; якщо ця швидкість перевищувала встановлені обмеження (зазначається, які саме), то чи мав водій технічну можливість уникнути контакту з перешкодою (зазначається, якою саме), якщо ця швидкість не перевищувала припустиму; чи мав водій технічну можливість шляхом екстреного гальмування зупинити ТЗ із моменту виникнення небезпеки для руху (указується момент виникнення небезпеки), не доїжджаючи до перешкоди (пішохода).

Перед автотехнічною експертизою можуть бути поставлені й інші завдання, вирішення яких пов'язане з дослідженням технічного стану ТЗ, дорожньої обстановки та дій учасників дорожньої події¹.

Крім того, у процесі розвитку автотехнічної експертизи родове (видове) поняття предмета судової експертизи може вдосконалюватися з метою його пристосування до сучасних вимог.

Предмет автотехнічної експертизи у вузькому розумінні – це предмет конкретної експертизи в конкретному кримінальному провадженні, тобто це ті фактичні дані та інформація про обставини справи, які необхідно встановити щодо конкретного розслідуваного злочину шляхом застосування спеціальних знань у формі судової експертизи.

Слід погодитися із О. М. Полупановим, що предмет конкретної судової експертизи визначається питаннями, які виносяться на вирішення експерту та формулюються в постанові слідчого про призначення експертизи. Предмет конкретної судової експертизи визначає мету пізнавальної діяльності експерта щодо дослідження наданих об'єктів. Факти, що цікавлять слідчого й відображені в питаннях постанови, не можуть виходити за межі родового предмета експертизи. Предмет конкретної судової експертизи співвідноситься із предметом роду (виду) судової експертизи, як особливе й загальне, частина та ціле. Питання, що вирішуються в конкретній експертизі, не можуть виходити за межі предмета роду експертизи². При визначенні предмета автотехнічної експертизи в конкретному кримінальному провадженні уповноважена особа, яка її призначає, повинна проаналізувати родовий предмет такої експертизи та завдання, які повинні бути вирішені щодо конкретного злочину; на основі цього, користуючись запропонованим переліком можливих питань, сформулювати необхідні питання в конкретній постанові про призначення судової автотехнічної експертизи. Слід зауважити, що предмет конкретної автотехнічної експертизи за обсягом може збігатися з родовим предметом або ж бути вужчим за нього.

¹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ М-ва юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповн.). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 21.07.2017).

² Полупанов О. М. Зазнач. твір. С. 74.

Ураховуючи викладене, можна зробити висновок, що предмет автотехнічної експертизи – це складне поняття, яке повинно розглядатися як наукова категорія та практична діяльність. Предмет судової експертизи в практичному аспекті розглядається в широкому та вузькому значеннях, як родовий (видовий) предмет автотехнічної експертизи взагалі та предмет конкретної автотехнічної експертизи в кримінальному провадженні.

Предмет судової автотехнічної експертизи – це сукупність фактичних даних, пов'язаних із механізмом дорожньо-транспортних пригод, які встановлюються судовим експертом-автотехніком на основі проведеного дослідження шляхом застосування спеціальних знань у галузі автотехніки за питаннями, що ставляться уповноваженою особою, а саме з приводу визначення технічного стану транспортного засобу, дорожньої обстановки на місці події та дій її учасників, а також обставин, що сприяли виникненню події.

Загальні завдання судової автотехнічної експертизи визначаються нормативно-правовими актами у сфері експертної діяльності, а конкретні завдання визначаються уповноваженою особою, яка призначає конкретну автотехнічну експертизу. Предмет і завдання конкретної автотехнічної експертизи можуть збігатися за обсягом із загальними або бути вузкими, однак не повинні виходити за межі загальних.

ПРЕДМЕТ И ЗАДАЧИ СУДЕБНОЙ АВТОТЕХНИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Лубенцов А. В.

Исследованы предмет и задачи судебной экспертизы и определены предмет и задачи судебной автотехнической экспертизы на основе анализа научной литературы и нормативно-правовых актов. Отмечено, что предмет судебной экспертизы в практическом аспекте рассматривается в широком и узком смыслах, как родовой (видовой) предмет автотехнической экспертизы вообще и предмет конкретной автотехнической экспертизы в конкретном уголовном производстве. Указано, что в зависимости от этого задачи автотехнической экспертизы делятся на общие и конкретные. Доказано, что предмет и задачи конкретной автотехнической экспертизы могут совпадать по объему с общими или быть уже, однако не должны выходить за рамки общих.

Ключевые слова: предмет судебной экспертизы, задачи судебной экспертизы, судебная автотехническая экспертиза.

THE SUBJECT AND TASKS OF FORENSIC AUTOTECHNICAL EXAMINATION

Lubentsov A. V.

Problems of appointing and conducting forensic examination and using their results in the process of criminal offences investigation occupy an important place in the criminal proceedings and expert activities. A separate category among all these problems is perfection of theoretical basis of forensic examination, namely the definition of a subject and

tasks of forensic examination in general and its separate types in particular. One of these is the forensic autotechnical examination, as one of the main expertise scheduled when investigating crimes against traffic safety and transport operation. In the practical aspect in the subject of forensic examination we distinguish procedural and gnoseological sides. The procedural side of a subject of forensic examination is expressed in a circle of circumstances, which are established by means of special knowledge and are the elements of proofs system. The gnoseological side of a subject of forensic examination is expressed in that the object of cognition at practical expert research are properties of expertise object, its sides and mutual relations which are defined during the given research. On the basis of scientific literature and normative-legal acts analysis the subject and tasks of forensic examination are investigated. A subject and tasks of forensic autotechnical expertise are defined. It's noticed that in the practical aspect the subject of a forensic examination is considered in wide and narrow senses, as a kind (type) subject of autotechnical examination in general, and a subject of a concrete autotechnical examination in concrete criminal proceedings. It's specified that depending on it the autotechnical examination tasks are divided on general and concrete. It's proved that the subject and tasks of a concrete autotechnical examination may coincide on volume with the general or to be them yet however they should not be beyond the general.

Keywords: forensic examination subject, forensic examination tasks, forensic autotechnical examination.